

تأثیر فساد اداری بر توسعه انسانی جوامع

محسن علیزاده‌ثانی^۱ و دکتر علی اصغر فانی*^۲

۱. دانشجوی دکتری مدیریت دولتی، دانشگاه علامه طباطبائی

۲. دکتری مدیریت، عضو هیئت علمی دانشگاه تربیت مدرس

چکیده

مهم‌ترین عامل توسعه هر جامعه، افراد آن جامعه می‌باشند چرا که انسان هم هدف و هم ابزار توسعه است. این اهمیت وافر موجب شده تا کشورهای جهان و سازمان‌های بین‌المللی توجه خاصی به امر توسعه انسانی داشته باشند و عوامل تأثیرگذار بر آن را شناسایی کنند. این تحقیق نیز با تأکید بر اهمیت توسعه انسانی برای رشد جوامع، در جستجوی شناخت تأثیر یکی از معضلات بفرنج جوامع بشری - فساد اداری - بر شاخص‌های توسعه انسانی می‌باشد. تحلیل اطلاعات ۸۶ کشور که از طریق نمونه‌گیری تصادفی نظام‌مند انتخاب شده‌اند بیانگر تأثیر معنی‌دار فساد بر کاهش توسعه انسانی و ارتباط منفی با اجزاء آن، به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه، است. در ادامه مقاله، منشور اخلاقیات سازمانی به عنوان یکی از راهکارهای عمده برای کاهش فساد اداری، به‌ویژه در جوامعی که دارای نظام‌های ارزشی و اعتقادی فراگیر می‌باشند، مورد بحث قرار می‌گیرد.

کلید واژه‌ها: فساد اداری، توسعه انسانی

سرآغاز

"چون اهل دیاری را بخواهیم هلاک کنیم، پیشوایان و متعلمان آن دیار را امر کنیم راه فسق و تباه‌کاری و ظلم در آن دیار پیش گیرند، و در آن زمان عذاب لازم می‌شود، پس آن‌گاه همه را هلاک می‌سازیم" (قرآن کریم، سوره اسراء آیه ۱۶).

فساد چون غده‌ای سرطانی بر پیکر جامعه است که تا درمان ریشه‌ای نگردد با رشد سریع خود در مدت زمانی اندک تمام جامعه را دربر گرفته و مقدمات هلاک و اضمحلال و به تعبیر قرآن کریم، عذاب الهی و هلاکت آن را فراهم می‌آورد. مصادیق بارز اثرات مخرب فساد را می‌توان با بررسی وضعیت فساد در جوامع مختلف بشری و تأثیر آن بر توسعه آنها مشاهده کرد. این مقاله

به بررسی اثرات فساد اداری بر مهم‌ترین سرمایه جوامع - سرمایه انسانی - می‌پردازد.

مبانی نظری

مهم‌ترین عامل توسعه هر جامعه، افراد آن جامعه می‌باشند، چراکه انسان، هم هدف و هم ابزار توسعه است. دلایل اهمیت توجه به توسعه انسانی را می‌توان این‌گونه برشمرد:

- ۱- اول، و از همه مهم‌تر، این‌که انسان خودش هدف توسعه است.
- ۲- توسعه انسانی، ابزاری برای بهره‌وری بیشتر است، بگونه‌ای که نیروی کار پرورش یافته، آموزش دیده و ماهر، مهم‌ترین دارایی و عامل بهره‌وری است.

محسن علیزاده ثانی و دکتر علی اصغر فانی: تأثیر فساد اداری بر توسعه انسانی جوامع

اهمیت توسعه انسانی برای رشد جوامع، در جستجوی شناخت تأثیر یکی از معضلات بغرنج جوامع بشری، فساد اداری، بر شاخص‌های توسعه انسانی می‌باشد.

گرچه اندیشمندان در زمینه جنبه‌های مختلف فساد و آثار آنها توافق چندانی ندارند، لیکن همه آنها بر این نکته تأکید دارند که فساد ناشی از حکمرانی ضعیف است. بنابراین بانک جهانی، فساد را بعنوان سوء استفاده از اداره عمومی برای منافع شخصی تعریف کرده است (۶). البته این بدان معنی نیست که فساد به بخش دولتی محدود می‌شود، بلکه بیانگر این است که فساد در بخش دولتی وخامتش بیش‌تر از سایر بخش‌ها است و تلاش نهادهای بین‌المللی باید بر اجرای استانداردهای بالای پاسخ‌گویی و درست‌کاری بخش دولتی باشد. در عین حال ادبیات علمی در زمینه فساد اداری شاهد دو مکتب رقیب و متعارض در مورد اثرات فساد بر کارایی یا توسعه اقتصادی می‌باشد: مکتب کارآمدی و مکتب ناکارآمدی فساد. طرفداران مکتب کارآمدی فساد اداری، مانند لف (۷)، بایلی (۸)، هانتینگتون (۹) و لوئی (۱۰) با تأکید بر ناکارآمدی قوانین و نهادهای در کشورهای توسعه‌یافته، فساد اداری را روشی برای غلبه بر ناکارآمدی قوانین و مقررات می‌دانند و معتقدند که فساد نقش روغن را برای چرخ‌های خشک این نظام‌های اداری و اقتصادی ایفا کرده و رشد اقتصادی و سرمایه‌گذاری را تسهیل می‌کند، بنابراین طرفداران مکتب کارآمدی فساد، فساد را یک هزینه کسب و کار می‌دانند که در کشورهای در حال توسعه منفعت آن بیشتر از هزینه‌اش است. گرچه مکتب کارآمدی فساد بر مبنای برخی استدلال‌های تئوریک ارائه شده است، اما در سال‌های اخیر، به‌ویژه بعد از ۱۹۹۵، تحقیقات بسیاری در زمینه اثرات فساد اداری انجام شده است که نتایج آنها، استدلال‌های مکتب کارآمدی فساد را با چالش مواجه کرده، و بیانگر این حقیقت هستند که فساد، حرکت به سمت توسعه را کند می‌کند. خلاصه‌ای از این تحقیقات ^۱تجیی در جدول شماره ۱ ارائه شده است.

وینود^۴ (۱۱) از فساد به‌عنوان مالیات غیر قانونی یاد می‌کند و نشان می‌دهد که یک دلار ارزش ایجاد شده از طریق اقدام همراه با فساد، حدود ۱/۶۷ دلار هزینه بر اقتصاد تحمیل می‌کند.

۳- توسعه انسانی آثار مثبتی بر محیط زیست دارد، زیرا فقر هم علت و هم قربانی تخریب محیطی است.

۴- کاهش فقر نقش مهمی در ارتقای دموکراسی و ثبات اجتماعی دارد.

۵- توسعه انسانی دارای جاذبه سیاسی است لذا می‌تواند ناآرامی‌های کشورها را کاهش داده و موجب ثبات سیاسی گردد (۱).

توسعه انسانی پایدار را می‌توان به‌عنوان گسترش "حیطه انتخاب" برای همه افراد جامعه تعریف کرد، به‌گونه‌ای که همه مردان و زنان جامعه، به‌ویژه اقشار ضعیف و کم‌درآمد، محور فرآیند توسعه باشند، هم‌چنین توسعه انسانی پایدار به معنای حفاظت از منابع و فرصت‌های زندگی و منابع طبیعی برای آیندگان نیز می‌باشد (۲). ادبیات نظری توسعه انسانی صرفاً محدود به توسعه اقتصادی نمی‌شود و شاخص‌های تعالی کیفیت زندگی را نیز دربرمی‌گیرد. بنابراین تحقیقات بنیادین توسعه انسانی بر شناسایی و ارزیابی شاخص‌های کیفیت زندگی تأکید داشته‌اند و محققان معتقدند همان‌گونه که در سطح فردی، افراد مختلف نیازمند میزان متفاوتی از درآمد برای زندگی سعادتمند می‌باشند، هم‌چنین در سطح ملی نیز کشورهایی با سطوح تولید ناخالص داخلی مشابه، سطوح متفاوتی از کیفیت زندگی را دارا می‌باشند (۳).

اولین ایندکس شناخته شده در زمینه کیفیت زندگی توسط موریس^۱ (۱۹۷۹) ارائه شد که شاخص‌های امید به زندگی، مرگ و میر اطفال، و سواد را دربرمی‌گرفت. رانیس و استوارت نیز توسعه انسانی را از دو جنبه رفاه فیزیکی (سلامت، تغذیه و آموزش) و گسترش حق انتخاب و توانمندسازی (مشارکت، آزادی سیاسی و ابعاد فرهنگی) مورد بررسی قرار داده‌اند (۴). برنامه توسعه ملل متحد^۲ نیز یک متدولوژی مشابه را به‌کارگرفت و ایندکس توسعه انسانی را بر حول سه محور سلامت، آموزش و توانایی دستیابی به یک استاندارد شایسته از زندگی، ارائه کرد (۵).

اهمیت سرمایه انسانی برای توسعه جوامع، موجب شده تا سازمان‌های بین‌المللی و کشورهای جهان، توجه بسیاری به این موضوع داشته باشند، به‌گونه‌ای که سازمان ملل متحد، سالانه ایندکس توسعه انسانی کشورهای جهان را منتشر نموده و محققان بسیاری نیز با ^۳بررسی جنبه‌های مختلف این موضوع، به‌دنبال شناسایی شاخص‌های مناسب در این زمینه و راهکارهای ارتقاء آنها می‌باشند. در همین راستا، این مقاله نیز با تأکید بر

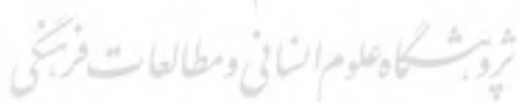
3-Leff, Bayley, Huntington & Lui
4- Vinod

1- Morris
2- United Nations Development Programme(UNDP)

جدول شماره ۱- اثرات فساد اداری

محققان	تأثیر بر	یافته ها
مائورو(۱۲)	رشد سرانه تولید ناخالص داخلی (GDP)	۳.۰۰- الی ۸.۱- درصد
لیت و ویدمن (۱۹۹۹)	رشد سرانه GDP	۷.۰۰- الی ۲.۱- درصد
تانزی و داودی(۱۴)	رشد سرانه GDP	۶.۰۰- درصد
عابد و داودی(۱۵)	رشد سرانه GDP	۱- الی ۳.۱- درصد
مائورو(۱۲)	نرخ سرمایه گذاری برای GDP	۱- الی ۸.۲- درصد
مائورو(۱۹۹۸)	نسبت هزینه عمومی آموزش به GDP	۷.۰۰- الی ۹.۰۰- درصد
مائورو(۱۹۹۸)	نسبت هزینه عمومی بهداشت به GDP	۶.۰۰- الی ۷.۱- درصد
گوپتا، داودی و آلونسو(۱۹)	نابرابری درآمد	۱.۰۰ الی ۱.۲
گوپتا، داودی و آلونسو(۱۹)	رشد درآمد در اقشار فقیر	۲- الی ۱۰- درصد
قورا(۱۹۹۸)	نرخ درآمدهای مالیاتی به GDP	۱- الی ۹.۲- درصد
تانزی و داودی(۱۴)	نسبت درآمدهای دولت به GDP	۱.۰۰- الی ۵.۴- درصد
گوپتا، دی ملو و شاران(۲۰۰۱)	نسبت هزینه های نظامی به GDP	۳۲.۰۰ درصد
گوپتا، داودی و تیانگسون (۲۰۰۰)	نرخ مرگ و میر کودکان	۱.۰۱ الی ۷.۲ نفر در هر ۱۰۰۰
گوپتا، داودی و تیانگسون (۲۰۰۰)	نرخ ترک تحصیل در مقطع دبستان	۴.۱+ الی ۸.۴ درصد
تانزی و داودی(۱۹۹۷)	درصد جاده های آسفالت شده	۲.۲- الی ۹.۳- درصد
مرحوبی(۱۸)	تورم	۱۷.۰۰+ الی ۲۶.۰۰ درصد
مو (۱۶)	رشد اقتصادی	۵۴۵.۰۰- درصد
حبیب و زوراویکی (۲۰۰۱)	سرمایه گذاری مستقیم خارجی	۵۱.۰۰- درصد

منبع: (Transparency International, 2001: 256)

فساد را به عنوان عاملی بازدارنده و ترساننده برای سرمایه‌گذاران خارجی معرفی کرده است (۱۷).

مرحوبی^۶ (۱۸) نیز رابطه مثبتی میان تورم و فساد یافت. گوپتا، داودی و ترمی^۷ (۱۹) نیز دریافتند که سطوح بالای فساد از طریق کاهش رشد اقتصادی موجب افزایش نابرابری درآمدها و فقر می‌گردد.

همان گونه که جدول شماره ۱ نشان می‌دهد، بسیاری از محققان اثر فساد را بر انواع متغیرهای اقتصادی کلان مورد بررسی قرار داده‌اند و بیانگر هزینه

نتیجه تحقیقات مائورو^۱ (۱۲)، آدز و تلا^۲ (۱۳)، تانزی و داودی^۳ (۱۴) و عابد^۴ و داودی (۱۵) نیز بیانگر ارتباط منفی میان رشد GDP و فساد اداری است. بررسی مو^۵ (۱۶) در مورد ارتباط میان فساد و رشد اقتصادی نیز نشان می‌دهد هر یک درصد افزایش در سطح فساد، رشد اقتصادی را حدود ۰/۷۲ درصد کاهش خواهد داد. بررسی اثر فساد بر سرمایه‌گذاری خارجی مستقیم نیز

- 1- Mauro
- 2- Ades & Tella
- 3- Tanzi & Davoodi
- 4- Abed
- 5- Mo

6- Marhubi
7- Gupta, Davoodi & Terme

توسعه) می‌باشد. همچنین این تحقیق پس از بررسی تأثیر فساد اداری بر توسعه انسانی، برای تشریح بیش‌تر این تأثیر، به بررسی رابطه فساد اداری و اجزاء توسعه انسانی شامل؛ دموکراسی، توسعه اقتصادی و سطح سواد و بهداشت، می‌پردازد.

- ایندکس ادراکات فساد^۳: این ایندکس از ارزیابی‌های انجام شده توسط محققان و نظرسنجی بازرگانان کشورهای مورد بررسی بهره می‌گیرد و نتایج آن، مقایسه سطوح واقعی فساد از کشوری به کشور دیگر را ممکن می‌سازد. این ایندکس بر فساد در بخش دولتی تمرکز دارد و آنرا به‌عنوان سوء استفاده از اداره دولتی جهت منافع خصوصی تعریف می‌کند (۲۳). تفسیر امتیازات آن بدین طریق است که امتیاز ۱۰ به معنای عدم وجود فساد و امتیاز صفر به معنای حداکثر فساد می‌باشد. در این ایندکس، نمره ۵ مرز میان کشورهایی است که دارا یا فاقد مشکلات جدی در زمینه فساد می‌باشند (۲۴). در این تحقیق برای جمع‌آوری اطلاعات در زمینه متغیر فساد، گزارش ایندکس فساد در سال ۲۰۰۶، مورد بررسی قرار گرفته است.

- ایندکس توسعه انسانی^۴: این گزارش توسط UNDP تهیه می‌شود و بر اساس سه محور اصلی سلامت، آموزش و توانایی دست‌یابی به استاندارد شایسته‌ای از زندگی، اقدامات کشورهای جهان را در زمینه ارتقاء کیفیت زندگی مردم شان می‌سنجد (۲۵).

- ایندکس دموکراسی: با وجود اجماع اندک بر نحوه اندازه‌گیری دموکراسی و بحث‌های مداوم در این زمینه، ولیکن ایندکس‌های معتبری در مورد سنجش دموکراسی وجود دارند که اغلب تحقیقات تجربی در زمینه دموکراسی از نتایج آنها بهره می‌گیرند. مشهورترین آنها ایندکس تهیه شده توسط سازمان خانه آزادی^۵ می‌باشد که بر مبنای ۱۰ معیار در زمینه آزادی سیاسی و ۱۵ معیار در زمینه آزادی‌های مدنی می‌باشد ولی در عین حال انتقاد عمده بر این ایندکس، تعریف محدودش از **حکمی** می‌باشد لذا ایندکس‌های معتبر دیگری نیز ارائه گردیده‌اند که سعی دارند تعاریف گسترده‌تری از دموکراسی ارائه کنند و به جنبه‌های فرهنگ اجتماعی سیاسی نیز توجه داشته باشند. از این جمله، ایندکس واحد بین‌المللی اقتصادی^۶ می‌باشد که معتقد است آزادی جزء لازم، و نه کافی، در ارزیابی دموکراسی اصیل

هنگفت اقتصادی فساد می‌باشند. ولی مطالعات تجربی اندکی در زمینه بررسی رابطه میان فساد و توسعه انسانی انجام شده است. در این میان می‌توان به تحقیقات گزلباش (۲۰) و آختر (۲۱) اشاره کرد. آختر در تحقیق خود اینگونه نتیجه‌گیری کرده است که افزایش جهانی‌سازی اقتصاد، سطح آزادی اقتصادی را افزایش و سطح فساد اداری را کاهش خواهد داد و در نهایت موجب بهبود توسعه انسانی می‌گردد. در این راستا مقاله حاضر سعی دارد تا تأثیر فساد اداری بر مهم‌ترین سرمایه جوامع، یعنی سرمایه انسانی را بررسی نماید، و به این پرسش پاسخ دهد که: فساد اداری چه تأثیری بر توسعه انسانی کشورها دارد؟

همچنین در جهت بررسی استدلال نظریه کارآمدی فساد اداری، با تفکیک کشورها به مجموعه توسعه یافته و در حال توسعه، به بررسی اثر فساد اداری بر توسعه انسانی هر یک از این جوامع می‌پردازد.

روش تحقیق

هدف این تحقیق بررسی تأثیر فساد اداری بر توسعه انسانی است، لذا این تحقیق از نوع همبستگی (۲۲) می‌باشد که فرضیه اصلی و فرضیه‌های فرعی ذیل را آزمون می‌نماید:

فرضیه اصلی تحقیق: فساد اداری تأثیر منفی بر توسعه انسانی جوامع دارد.

فرضیه فرعی ۱: فساد اداری تأثیر منفی بر توسعه انسانی جوامع توسعه یافته^۱ دارد.

فرضیه فرعی ۲: فساد اداری تأثیر منفی بر توسعه انسانی جوامع در حال توسعه^۲ دارد.

تحلیل تجربی استفاده شده در این تحقیق بر مبنای اطلاعات جمع‌آوری شده از سه منبع اطلاعاتی ذیل در مورد کشورهای جهان است که بر مبنای تقسیم‌بندی سازمان ملل متحد در دو گروه "توسعه یافته" و "در حال توسعه" از میان ۱۷۷ کشور که اطلاعات مورد نیاز تحقیق برای آنها در گزارش سال ۲۰۰۶ موجود بود به‌صورت تصادفی نظام مند (۲۲) انتخاب شده‌اند. نمونه آماری تحقیق شامل ۸۶ کشور (۲۸ کشور توسعه یافته و ۵۸ کشور در حال

3- Corruption Perception Index (CPI)

4- Human Development Index (HDI)

5- Freedom House organization

6- Economist Intelligence Unit's index

1- Developed

2- Developing

فرضیه مقابل: فساد اداری تأثیر معنی‌داری بر توسعه انسانی جوامع توسعه یافته دارد.

با توجه به نتیجه آزمون فیشر، F با درجه آزادی های ۱ و ۲۶ در سطح ۰/۰۵ معنی دار بوده و بنابراین رگرسیون به لحاظ آماری معنی‌دار است و دارای ضریب تعیین ۰/۵۸۴ می‌باشد. بنابر نتایج تحلیل رگرسیون، معادله رگرسیون عبارتست از:

$$Y = 0.983 - 0.016x$$

بنابراین با افزایش یک واحد در فساد اداری در کشورهای توسعه یافته به اندازه ۰/۰۱۶- تغییر در توسعه انسانی مشاهده می‌شود.

- برای آزمون فرضیه فرعی ۲ آنرا به صورت ذیل بیان کرده‌ایم:

فرضیه صفر: فساد اداری تأثیر معنی‌داری بر توسعه انسانی جوامع در حال توسعه ندارد.

فرضیه مقابل: فساد اداری تأثیر معنی‌داری بر توسعه انسانی جوامع در حال توسعه دارد.

با توجه به نتیجه آزمون فیشر، F با درجه آزادی های ۱ و ۵۶ در سطح ۰/۰۵ معنی‌دار بوده و بنابراین رگرسیون به لحاظ آماری معنی‌دار است و دارای ضریب تعیین ۰/۵۹ می‌باشد. بنابر نتایج تحلیل رگرسیون، معادله رگرسیون عبارتست از:

$$Y = 1/407 - 0/1x$$

بنابراین با افزایش یک واحد در فساد اداری به اندازه ۰/۱- تغییر در توسعه انسانی جوامع در حال توسعه مشاهده می‌شود.

نتایج آزمون تحلیل رگرسیون بیانگر این حقیقت است که فساد اداری نه تنها در کشورهای در حال توسعه، تأثیر مثبتی بر توسعه انسانی ندارد، بلکه تأثیر منفی بسیار بیشتری را نسبت به کشورهای توسعه یافته دارد. بنابراین استدلال طرفداران کارآمدی فساد اداری در کشورهای در حال توسعه به قوت، رد می‌شود. برای تشریح بهتر این تأثیر و مقایسه دقیق میان کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه، ارتباط فساد اداری با هر یک از اجزاء توسعه انسانی از طریق آزمون همبستگی پیرسون مورد بررسی قرار گرفته است.

می‌باشد و عناصری همچون مشارکت سیاسی و واکنش دولت در این زمینه را نیز در نظر می‌گیرد. این ایندکس شامل پنج زیر مجموعه می‌گردد که عبارتند از: فرآیند انتخاباتی و کثرت‌گرایی؛ آزادی‌های مدنی؛ مشارکت سیاسی؛ واکنش دولت و فرهنگ سیاسی (۲۶). در این تحقیق برای جمع آوری اطلاعات در زمینه متغیر دموکراسی، گزارش ایندکس بینش اقتصادی در سال ۲۰۰۶، مورد بررسی قرار گرفته است.

یافته‌های تحقیق

- تأثیر فساد اداری بر توسعه انسانی:

برای عملیاتی کردن و آزمون فرضیه های تحقیق از تحلیل رگرسیون استفاده گردیده است. به گونه‌ای که معادله $Y = A + BX$ معرف رگرسیون جامعه تحقیق است که می‌خواهیم آنرا به وسیله $y = a + bx$ برآورد کنیم. در اینجا x متغیر مستقل و y برآورد کننده Y می‌باشد و a, b به ترتیب برآورد کننده‌های A, B هستند (x: فساد اداری و y: توسعه انسانی).

- برای آزمون فرضیه اصلی تحقیق، آنرا به صورت ذیل بیان کرده‌ایم:

فرضیه صفر: فساد اداری تأثیر معنی‌داری بر توسعه انسانی جوامع ندارد.

فرضیه مقابل: فساد اداری تأثیر معنی‌داری بر توسعه انسانی جوامع دارد. با توجه به نتیجه آزمون فیشر، F با درجه آزادی های ۱ و ۸۴ در سطح ۰/۰۵ معنی‌دار بوده و بنابراین رگرسیون به لحاظ آماری معنی‌دار است و دارای ضریب تعیین ۰/۶۸ می‌باشد. بنابر نتایج تحلیل رگرسیون، معادله رگرسیون عبارتست از:

$$Y = 1/152 - 0/066x$$

بنابراین با افزایش یک واحد در فساد اداری، به اندازه ۰/۰۶۶- تغییر در توسعه انسانی جوامع انتظار می‌رود.

- برای آزمون فرضیه فرعی ۱ آنرا به صورت ذیل بیان کرده‌ایم:

فرضیه صفر: فساد اداری تأثیر معنی‌داری بر توسعه انسانی جوامع توسعه یافته ندارد.

– رابطه فساد و دموکراسی

نتایج تحلیل رابطه میان فساد و دموکراسی در جوامع مورد بررسی، بیانگر ارتباط منفی میان فساد اداری و این شاخص در جوامع توسعه یافته و در حال توسعه می‌باشد به گونه‌ای که فساد اداری در سطح معنی‌داری ۰/۰۱ در جوامع توسعه یافته دارای رابطه همبستگی ۰/۸۵۶- و در جوامع در حال توسعه دارای رابطه همبستگی ۰/۴۶۷- با دموکراسی می‌باشد.

– رابطه فساد و تولید ناخالص داخلی (GDP)

نتایج تحلیل رابطه میان فساد و تولید ناخالص داخلی (بعنوان شاخص توسعه اقتصادی) در جوامع مورد بررسی، بیانگر ارتباط منفی میان فساد اداری و این شاخص در جوامع توسعه یافته و در حال توسعه می‌باشد به گونه‌ای که فساد اداری در سطح معنی‌داری ۰/۰۱ در جوامع توسعه یافته دارای رابطه همبستگی ۰/۷۲۹- و در جوامع در حال توسعه دارای رابطه همبستگی ۰/۸۰۹- با تولید ناخالص داخلی می‌باشد.

– رابطه فساد با آموزش و بهداشت

نتایج تحلیل رابطه میان فساد و شاخص‌های سطح سواد و امید به زندگی در جوامع مورد بررسی، بیانگر ارتباط منفی میان فساد اداری و این شاخص‌ها می‌باشد به گونه‌ای که فساد اداری در سطح معنی‌داری ۰/۰۱ در جوامع در حال توسعه دارای رابطه همبستگی ۰/۴۴۹- با سطح سواد است در حالی که در کشورهای توسعه یافته رابطه‌ای میان فساد اداری و سطح سواد مشاهده نگردید. همچنین فساد اداری در سطح معنی‌داری ۰/۰۱ در جوامع توسعه یافته دارای همبستگی ۰/۶۳۳- و در جوامع در حال توسعه دارای رابطه همبستگی ۰/۶۷۳- با امید به زندگی می‌باشد.

بحث

تأیید فرضیه‌های تحقیق بیانگر آثار مخرب فساد اداری بر توسعه انسانی در کلیه جوامع می‌باشد. همچنین تأیید فرضیه فرعی ۲، چالشی عمده را برای طرفداران کارآمدی فساد در جوامع در حال توسعه فراهم می‌کند، نتایج آزمون فرضیه‌های فرعی ۱ و ۲ نه تنها بیانگر تأثیر منفی فساد اداری بر مهم‌ترین عامل توسعه – سرمایه انسانی – در کلیه جوامع می‌باشد بلکه بیانگر این حقیقت است که این اثر در کشورهای در حال توسعه حدود شش برابر کشورهای

توسعه یافته می‌باشد. اهمیت این موضوع زمانی آشکارتر می‌گردد که دریابیم پیامدهای عصر مدرنیته و برخی اصلاحات اداری مبتنی بر آن، بستری مناسب برای رشد روزافزون فساد اداری فراهم آورده‌اند به گونه‌ای که در شرایط دهه های اخیر هم‌زمان با فزونی گرفتن ارتباطات کاری و اقتصادی با بخش خصوصی، سازمان‌های دولتی با هدف‌هایی همچون تمرکز زدایی، کاهش هزینه‌ها، مشتری‌گرایی، خصوصی‌سازی، برون‌سپاری و جهانی شدن مواجه شده‌اند که خود موجب افزایش خطاهای اخلاقی کارکنان و ورود آنان به عرصه‌های فساد شده است (۲۷) به نحوی که دولت‌مردان ملزم شده‌اند در برابر ضعیف شدن اخلاقیات به چاره‌اندیشی بپردازند. به چاپ رسیدن خبرهای فراوان از افزایش رفتارهای غیرقانونی و غیراخلاقی در سازمان‌ها، طرح قضایای اخلاقی تقریباً در ابتدا و پایان فصول کتاب‌های مدیریت، لزوم آشنا ساختن دانشجویان با اخلاقیات و قرار گرفتن درس اخلاق به جمع درس‌های دانشگاهی، برخی از علل و دلایل و شواهد برای این ادعا محسوب می‌شوند. از سوی دیگر، می‌توان افت اخلاق در دوران معاصر را به عنوان یکی از پیامدهای آشکار افسون زدایی عصر مدرنیته (۲۸) و اقبال به مکتب‌هایی مانند لذت‌گرایی، عمل‌گرایی و فایده‌گرایی، تلقی کرد. آنها برانگیزاننده انسان معاصر و سازمان‌های نوین به سمت بی‌اعتنایی و پشت کردن به ارزش‌های اصیل اخلاقی، تخریب محیط‌زیست، ترجیح منافع شخصی بر مصالح جمعی و سازمانی هستند (۲۹). این مجموعه عوامل، در دو دهه اخیر موج مسئولیت‌گرایی و اخلاق‌گرایی گریزناپذیری در مسئولان سازمانی و پژوهش‌گران آفریده است. بنابراین آشکار شدن تأثیرات مخرب فساد اداری بر توسعه، به‌ویژه توسعه انسانی که نتایج این تحقیق مؤید آن می‌باشد، جوی را ایجاد کرده است که انتظار می‌رود یافتن پاسخ پرسش زیر نتیجه آن باشد:

" چگونه باید روند فزاینده و جهان‌گیر فساد را کنترل کرد؟ "

مبارزه با فساد اداری

مبارزه اثربخش با فساد مستلزم به‌کارگیری استراتژی‌هایی است که دارای ماهیتی جامع بوده و به گونه‌ای موفقیت‌آمیز قادر به ادغام اصلاحات در حیطه‌ای گسترده از ساختارهای اقتصادی، سیاسی، حقوقی و اجتماعی یک جامعه باشند (۳۰). در مبارزه با فساد علاوه بر اصلاحات سازمانی و نهادی، نیاز به مجموعه‌ای عمیق و اصیل از ارزش‌های اخلاقی است. فرهنگ فن‌آوری امروزی به مصرف و تصاحب کالاها، بیش از حد معقول بها می‌دهد. اعتبار و

برقرار می‌نماید و هیچ‌گونه ناسازگاری و تعارضی در منشور اخلاقیات سازمانی بروز نمی‌کند. لذا هرگاه نظام ارزشی - اعتقادی در جامعه نهادینه شود و به صورت ارزش مسلط و غالب درآید تمامی مصالح را در یک راستا، هم جهت و هماهنگ خواهد کرد و جایی برای تعارض و چندگانگی به صورت مخرب باقی نخواهد گذاشت. همه به سوی یک قبله و یک آرمان و هدف غایی می‌نگرند و این همراستایی نگاه‌ها و یگانگی قلبی‌هاست که هماهنگی و همدلی پدید می‌آورد. سیاست‌گذاران بخش عمومی، مسئولان حکومتی، مدیران سازمانی، و افراد جامعه همه به نوعی هماهنگی و وفاق کلی می‌رسند و با وجود تفاوتها و اختلافات سطحی و روشی، در عمق و مبانی با هم یکسان می‌اندیشند و عمل می‌کنند (۳۳).

نتیجه‌گیری

نتایج این تحقیق علاوه بر رد ادعای طرفداران مکتب کارآمدی فساد اداری، نشان داد که این پدیده در سطح جهانی، بویژه برای جوامع در حال توسعه، مانع عمده‌ای بر سر راه توسعه انسانی جوامع می‌باشد، به گونه‌ای که همستگی منفی بالا میان فساد اداری با متغیرهای مهم توسعه انسانی همچون دموکراسی، تولید ناخالص داخلی، سطح سواد و بهداشت در جامعه، مؤیدی بر این استدلال می‌باشد. از سوی دیگر گرایش‌های معاصر بخش دولتی به رویکردها و ارزش‌های بازار مدار، نوید دهنده چالش مهمی در زمینه فساد در این بخش می‌باشد. بنابراین سیاست‌گذاران و مدیران بخش دولتی باید با رویکردی استراتژیک، و نه انفعالی، به این چالش پاسخ دهند. با توجه به مبانی ارزشی رویکردهای بازار مدار، همچون نظریه انتخاب عمومی، که بر مکتب‌هایی مانند لذت‌گرایی، عمل‌گرایی و فایده‌گرایی تکیه دارند، لذا علاوه بر توجه به اصلاحات سازمانی و نهادی، مهم‌ترین راهکار مبارزه با این معضل، بهره‌گیری از مجموعه‌ای عمیق و اصیل از ارزش‌های اخلاقی می‌باشد که امروزه تحت عنوان چارچوب منشور (کد)های اخلاقی و قوانین رفتار حرفه‌ای مشاغل پا به درون سازمان‌ها نهاد شده است. به‌ویژه اگر این منشورها در بستر یک نظام ارزشی و اعتقادی یکپارچه، مانند ارزش‌های اسلامی، تدوین گردند همچون چتری فراگیر همه مصالح عمومی و حکومتی، سازمانی و شخصی را در بر گرفته و نوعی وحدت، انسجام و هماهنگی میان این عوامل برقرار می‌نماید و هیچ‌گونه ناسازگاری و تعارضی در منشور اخلاقیات سازمانی بروز نمی‌کند.

کامیابی اشخاص بر پایه ثروت و نه بر اساس نقش اجتماعی سنجیده می‌شود. بنابراین فرهنگی که فقط در پی تکثیر ثروت باشد برای رشد علف هرز فساد، بستر مناسبی است و این امر تمدن را به سوی بحران اخلاقی می‌کشاند که فقط به یاری تعلیم و تربیت و باورهای اخلاقی و دینی می‌توان از آن نجات یافت (۳۱). بنابراین پرسش مهم دیگری که مطرح می‌گردد این است که "چگونه می‌توان اخلاق را در کارکنان و سازمان‌ها نهادینه ساخت؟"

منشور اخلاقیات اداری

اصطلاح اخلاق از جمع خلق و دارای معانی خوی، طبع، مروت و دین است.

در بحث حاضر اخلاق به معنای علم اخلاق مدنظر است که به تحقیق علمی در چند و چون عواطف یعنی فضایل و رذائل اخلاقی می‌پردازد. عواطف اخلاقی چگونه در انسان و مجموعه‌های انسانی (مانند سازمان) بروز می‌کنند و چگونه رشد می‌کنند؟ چگونه رنگ می‌بازند؟ و پرسش‌هایی از این قبیل (۳۲). در عصر حاضر، مباحث اخلاقی در چارچوب منشور (کد)های اخلاقی و قوانین رفتار حرفه‌ای مشاغل پا به درون سازمان‌ها نهاد شده است. اخلاق اداری به نهضتی اصلاح‌گرایانه در مدیریت دولتی تبدیل شده است که به مطالعه و شناسایی قواعد و ضوابط رفتار انسان اداری و موضوع‌هایی همچون: تدوین منشور اخلاقی، قوانین (استانداردهای) رفتاری، آموزش اخلاقیات، مدیریت اخلاقی، تصمیم‌گیری اخلاقی، فرهنگ و جو اخلاقی و زیر ساخت اخلاقی می‌پردازد. منشورهای اخلاقی یک راهنمای عملی برای کلیه تصمیم‌گیران در سطوح گوناگون سازمان است و به آنان کمک می‌کند تا بدانند در موقعیت‌هایی که در آن‌ها ارزش‌های متضاد بروز می‌کنند از خود باید چه عکس‌العملی را نشان دهند.

یکی از مشکلات عمده بر سر راه تدوین منشور اخلاقیات سازمانی، تضاد و تعارض در مصلحت‌های مختلفی همچون مصالح عمومی، قانونی، فردی، سازمانی و حرفه‌ای است. این مسئله در جوامعی که مصالح چهارگانه در قالب یک نظام اعتقادی و ارزشی واحد قرار ندارد بسیار مشکل‌آفرین است و تمام کوشش‌ها در مسیر سازش و مصالحه بین این عوامل متعارض شکل می‌گیرند. در حالی که وجود نظام ارزشی و اعتقادی یک‌پارچه، مانند نظام ارزش‌های اسلامی، همچون چتری فراگیر همه مصالح عمومی، حکومتی، سازمانی و شخصی را در بر گرفته و نوعی وحدت، انسجام و هماهنگی میان این عوامل

- World Trade Organization, Economic Research and Analysis Division.
18. Marhubi FA. Corruption and Inflation, Economics Letters 2000; 66: 199–202.
19. Gupta S, Davoodi H, Alonso-Terme R. Does Corruption Affect Income Inequality and Poverty? IMF Working Paper 1998; No. 79. Washington: International Monetary Fund.
20. Qizilbash M. Corruption and Human Development: A Conceptual Discussion, Oxford Development Studies 2001; 29(3): 265–78.
21. Akhter HS. Is Globalization What It's Cracked Up to Be? Economic Freedom, Corruption, and Human Development. Journal of World Business 2004; 39: 283–95.
۲۲. سرمد زهره، بازرگان سرمد، حجازی الهه. روش های تحقیق در علوم رفتاری، انتشارات آگاه. ۱۳۸۱.
23. Lambsdorff JG. Corruption Perceptions Index: Framework Document, Transparency International (TI) and University of Passau 2004.
24. Transparency International. Global Corruption Report. Berlin 2001. available at: www.transparency.org/publications/gcr/download_gcr/download_gcr_2001
25. Chakravarty SR. A generalized human development index. Review of Development Economics 2003; 7(1).
26. Kestic Laza. The Economist Intelligence Unit's index of democracy, Economist Intelligence Unit 2007; Available at: www.economist.com/media/pdf/DEMOCRACY_INDEX_2007_v3.pdf
27. Farazmand A. Privatization or reform? Public enterprise management in Transition, International Review of Administrative Sciences 1999; 65.
۲۸. شایگان داریوش. افسون زدگی جدید: هویت چهل تکه و تفکر سیار، ترجمه فاطمه ولیانی، انتشارات فروزان ۱۳۸۰.
۲۹. فقیهی ابوالحسن، رضایی منش بهروز. اخلاق اداری، فصلنامه مطالعات مدیریت ۱۳۸۱، شماره ۴۷.
30. United Nations Office for Drug control and crime prevention, Global programme against corruption 2001; Version 2.
۳۱. فرج پور مجید. موانع توسعه در ایران، مؤسسه خدمات فرهنگی رسا ۱۳۸۳.
۳۲. الوانی سید مهدی. منشور اخلاقیات سازمانی در کلام مولا علی(ع)، مدیریت دولتی ۱۳۷۹، شماره ۴۸ و ۴۹.
۳۳. دادبه اصغر. کلیات فلسفه، تهران، دانشگاه پیام نور ۱۳۷۰.
1. Streeten P, Human development: Means and ends, The American Economic Review 1994; 84(2).
2. UNDP. Governance for sustainable human development 1997. Available at: <http://www.Undp-pogar.org/publications/governance/goodgov.pdf>.
3. Qizilbash M, On the Measurement of Human Development, School of Economic and Social Studies 2002. available at: hdr.undp.org/docs/training/oxford/presentations/Qizilbash_HDIcritique.pdf.
4. Ranis G, Stewart F. Strategies for success in human development, Economic growth center 2000. Available at: hdr.undp.org/docs/training/oxford/readings/Ranis%20and%20Stewart.Pdf
5. UNDP. Human development report 2001. Available at: <http://hdr.undp.org/reports>.
6. World Bank. Helping Countries Combat Corruption: The Role of the World Bank, Poverty Reduction and Economic Management Network 1997. Washington DC.
7. Leff NH. Economic Development through Bureaucratic Corruption, The American Behavioral Scientist 1964; 8(2).
8. Bayley D H. The effects of corruption in a developing nation, The Western Political Quarterly 1966; 19, 719-32.
9. Huntington SP. Political Order in Changing Societies, New Haven: Yale University Press; 1968.
10. Lui FT. An Equilibrium Queuing Model of Bribery. Journal of Political Economy 1985; 93.
11. Vinod HD. Statistical Analysis of Corruption Data and Using the Internet to Reduce Corruption. Journal of Asian Economies 1999; 10: 591–603.
12. Mauro P. Corruption and Growth, Quarterly Journal of Economics 1996; 110 (3).
13. Ades A, di Tella R. The New Economics of Corruption: A Survey and some New Results, Political Studies 1997; 45: 496–515.
14. Tanzi V, Davoodi H. Corruption, Growth and Public Finances, IMF Working Paper 2000; No. 116. Washington: International Monetary Fund.
15. Abed G, Davoodi H. Corruption, Structural Reforms and Economic Performance in the Transition Economies, IMF Working Paper 2000; No. 132. Washington: International Monetary Fund.
16. Mo P H, Corruption and Economic Growth, Journal of Comparative Economics 2001; 29: 66–79.
17. Drabek Z, Payne W. The Impact of Transparency on Foreign Direct Investment, Staff Working Paper 1999;